

सर्वस्यां कर्णैकादश्यां वैष्णवानां सपुत्राणां
गृहस्थानामप्युपवासो नित्यः । ब्राह्मणस्य तु विशेषतो-
नित्यः । वैष्णवेतरेषान्तु तादृशानां हरिश्चयनमध्यवर्ति-
नीषु कर्णैकादश्यापूवावो नित्यः । अपुत्रवतां गृहि-
णान्तु सर्वास्त्रेव नित्याधिकारः । कास्योपवासे तु अ-
विशेषेणैव सर्वेषामधिकारः । नित्योपवासे तु रविचं-
क्रमादिदोषो नास्ति अष्टाब्दादधिको मर्त्योऽप्युपवासो नित्य-
सरो नित्याधिकारो विधवायास्तु सर्वास्त्रेव नित्याधिकारः ।

अत्र मन्त्रमासादिदोषो नास्ति । यथा ज्योतिः परा-
यरः “अनादिदेवताज्ञां कालदोषो न विद्यते । नित्य-
स्त्राध्याययोगे च तथैकादशो व्रते” एका० त० रघु० ।

अत्र विशेषो हेमाद्रौ स्कान्दे । “एकादशी कला यत्र द्वा-
दशो च क्षयं गता । नक्तं तत्र प्रकुर्वीत नोपवासं
गृहस्थमी” । अत्रोपवासविधायकशामान्यशास्त्रस्य
नक्तविधायकविशेषशास्त्रेण बाधः । “एकादशी कला-
य्येका द्वादशी यत्र लुप्यते । तत्रोपवासं कुर्वीत निष्-
कामो विष्णु तत्परः” तत्रैव स्कान्दम् । “तत्र पूर्वापर-
वचनपर्यालोचनया नक्तविधानं कामिनः कास्योपवास-
व्रतविषयं, निष्कामस्य, नित्योपवासाधिनेो विष्णुपरायणस्य
गृहस्थस्याप्युपवासः” ए० त० रघु० । वाचस्पतिमते
“निष्कामस्तु गृही कुर्यादुत्तरैकादश्यां तथा । सका-
मस्तु तदा पूर्वां कुर्याद्बोधायनोऽन्यथी” विष्णुरहस्यात्
सकामेन तत्र दशमो विज्ञा कार्या निष्कामेण द्वादशी-
शुक्लोपोष्येति भेदः ।

वेधविषये हेमाद्रौ तु सार्कषटिकात्तयोक्तिरष्टाविंशति-
मानरात्रिविधया सहचरास्तु रात्रोरपेक्ष्य अत्र लोच-
टिकाप्याह “निशःप्रान्ते तु यामार्जे देववादित्वाद्देने ।
सारस्वतानध्ययने चारुणोदय उच्यते इति” सूत्रेति ल्युक्तम् ।
हेमाद्रिमतानुसारेण निष्क० सि० एकादशोभेदा अष्टा-
दशेल्युक्तं तद्व्यवस्था ततोक्ता यथा
“शुद्धा विज्ञा द्वयो नन्दा त्वेधा न्यूनसमाधिकैः । बट्प्र-
काराः पुनस्त्रेधा द्वादश्यूनसमाधिकाः” इत्यष्टादशैकादशी
भेदाः तत्र शुद्धाधिकन्यूनद्वादशिका शुद्धाधिकसमद्वादशिका
च सकामैः पूर्वा निःकामैरुत्तरा कार्या । “प्रथमोऽहनि
संपूर्णैति” पूर्वोक्तस्कान्दात् “जनद्वादशिकायां तु विष्णु-
प्रीतिकामैरुपवासद्वयं कार्यम्” “संपूर्णैकादशो यत्र प्रभाते
उपवेद्य वा । लुप्यते द्वादशी अस्मिन्नुपवासः कथं भवेत् ? ।
उपोष्ये हेतिथो तत्र विष्णुप्रोषणतत्परैरिति” इत्यवधि-

शोक्तेः । “शुद्धन्यूना शुद्धाधिका शुद्धसमा विश्वन्यूना विश्व-
समाधिकद्वादशिका च सर्वेषां परैवेति” हेमाद्रिः सदनरत्ने
तु शुद्धाधिका परा । “संपूर्णैकादशो यत्रैति” पूर्वोक्तेः ।
“शुद्धा यदा समा हीना समा हो बाधिकोत्तरा । एकादशी
सुपनसेन शुद्धां वैष्णवोमपोति” स्कान्दात् अत्र शुद्धा एका-
दशी, उत्तरा द्वादशी “नचेदेकादशो विष्णाविति” नारदो-
क्तेः । यत्तु “अविज्ञापि च विज्ञा स्यादिति” पञ्चा-
तच्छुद्धाधिकापरम् । यत्तु “संपूर्णैकादशो त्याज्या परतो
द्वादशो यदि । उपोष्या द्वादशो शुद्धा द्वादश्य मेव पार-
णम्” इत्यादि तद्वैष्णवपरम् । आर्त्तानां तु पूर्वैवेत्युक्तम् ।
विश्वन्यूना समद्वादशिका तु सुपुष्पां पुलवतां च परा अ-
न्येषाञ्च पूर्वा । पुलवतोऽपि पूर्वैति सदनरत्ने । विश्वसमा
समद्वादशिकोद्वादशिका च हस्तकुम्भिः पराऽन्यैः पूर्वा
कार्या । “दशमी मिश्रिता पूर्वा द्वादशी यदि लुप्यते । शु-
द्धेन द्वादशी राजकुपोष्या मोक्षकाङ्क्षभिरिति” व्याकीर्त्तः
मोक्षकाङ्क्षपक्षद्वादश्येषां पूर्वैव । “पारणाहे न लभ्येत
द्वादशी कलयापि चेत् । उदानीं दशमो विज्ञाप्यपोष्यैक-
दशो तिथिरिति” जल्यष्टशोक्तेः । विज्ञाधिका समद्वा-
दशिका च सर्वेषां परैव साधवमते त्वत् गृहस्थः
पूर्वा वतेरुत्तरा “सर्वैकादशो कार्या द्वादशी मिश्रिता
नरैः । प्रातर्भवत्तु वा का वा वतो नित्यसुपोषणमिति”
पाद्मोक्तेः । विज्ञाधिका न्यूनद्वादशिका मोक्षपरैः विष्णु-
प्रीतिकामैः परा कार्या गृहस्थेन तु नक्तं कार्यम्
“एकादशो द्वादशी च रात्रिष्वे त्रयोदशो । उपवासं न
कुर्वीत पुलपोलसमन्वित” इति कौर्मै दिनजये उपवास
निषेधात् । “दशम्यैकादशो विज्ञा द्वादशी च क्षयं
गता । क्षोणा वा द्वादशी श्रेया नक्तं तु गृहस्थः सत-
मिति” इत्युपातातपोक्तेः गृहस्थः पूर्वोपवासः । ए-
कादश्याः शुद्धन्यूनत्वे शुद्धसमत्वे वा द्वादश्या न्यूनसम-
त्वयोरेकादश्यासुपवासः । यानि तु “दशम्यनुगता हन्ति
द्वादश्यादशोफलम् । धर्मापत्यधनार्थं च त्रयोदश्यां तु
पारणमिति” कौर्मोदीनि दशमीवेधत्वयोद पारणयोर्नि-
वेधकानि तानि विहितभिन्नपराणि, अत्र मूलवचनानि
तद्व्यवस्था चाकरे श्रेया । यत्तु कालहेमाद्रौ “बहुवाक्य-
विरोधेन सन्देहो जायते यदा । द्वादशी तु तदा याज्ञा
त्रयोदश्यां तु पारणमिति” सार्कषट्शोक्तेः “सन्दिग्धेषु
च वाक्येषु द्वादशीं सहपोषयेत् । विवाहेषु च सर्वेषु द्वा-
दश्यां सहपोषणम् । पारणं च त्रयोदश्यामात्रेणैव जा-